Пише: Иван Марковић
уторак, 04 новембар 2008 21:18

Приказ књиге: Ричард Сенет: Култура новог капитализма, Архипелаг, Београд, 2007. Превод са енглеског: Александра Стојановић. Стр: 172.

Када је харвардски професор Џефри Сакс реорганизовао пољску економију знао је да то мозе имати далекосежне последице по ову источноевропску земљу али га то није претерано узбуђивало. Он је економију једне земље посматрао као тржиштни експеримент и када је експеримент пропао професор се вратио у Америку да би се бавио проблемима животне средине. На глобалном нивоу, финансијска криза није експеримент али је озбиљан тест за постојећи систем. Како се крах могао и смео догодити остало је да се одговори али конкретне акције после урушавања говоре саме за себе. Без јавне дебате и конструктивног одређивања јасног плана или дугорочне стратегије, амерички министар финансија Хенри Полок, уз одобрење председника, предао је један сегмент америчке привреде у руке влади. Волстрит Журнал је објавио текст о томе како је држава проценила да неки финансијски гиганти не могу да преживе новонастале околности у датом модусу функционисања а „њихов крах био би разоран по државу“. Будућност ће показати какви закључци ће бити донети, и да ли ће они за последицу имати промену досадашњег модела функционисања великих пословних организација. О разним видовима организовања институција и њихове делотворности на економском и културном пољу говори ова књига Ричарда Сенета.

Аутор не открива само начин рада савремених фирми и компанија већ истражује начин на који њихово функционисање продире на територију културе. Прича почиње у Порт Хјурону 1962. прогласом Нове левице где су млади радикали, ентузијасти и делимично идеалисти прокламовали жељу за модификовањем постојећих институција, и то оних највећих, које су се по дефиницији одликовале изузетном сложеношћу и крутошћу. Жељени модел распарчавања гломазних структура била је последица идеје да треба укинути такве „бирократске затворе“, „гвоздени кавез“, како би се створиле заједнице које би својим мањим обимом донеле другачије односе индивидуа које функционишу унутар њих. Циљ је изгледао једноставан, логичан и пре свега достижан- смањење гломазности огромних статичких система донело би више поверења и солидарности медју запосленима који га сачињавају. Новонастали системи би били динамични, чували би своју виталност управо сталним променама и модификацијама чиме би нужно морало доћи до бољег међусобног размевања и вишег степена препознавања људских потреба. Укратко, дошло би до вишег степена слободе.

Заблуде таквих поставки у које је, по сопственом признању, шездесетих година прошлог века веровао и сам Сенет, биле су отрежњујуће. У ствари, многе жеље левих радикала су испуњене али последице нису биле у зони предпостављених или, сада се може слободно рећи- жељених резултата. Ефикасност нових система у економском смислу није спорна али такав раст био је праћен кородирањем одређених културних вредности.

По Сенету, развој капитализма у његовом ходу од примитивног, дивљег, преко социјалног до постмодерног или новог увек је постављао различите захтеве индивидуама у погледу њихових културних потреба. „Стари“ капитализам није био ефикасан ни у економском ни у „људском“ погледу. У књизи се наводи податак да је средином 19. века 40 процената радно способних становника у Енглеској било незапослено а 70 процената нових фабрика је пропадало услед недовољно добре организације. Усавршавање бирократије и пројектовање Бизмарковог милитаризованог, хијерархијског модела организације донело је у сферу економије потребну стабилност система. Систем је грађен пирамидално, сваки елемент је своју функционалност црпео из јасно дефинисаних односа са другим елементима и целином. Нова левица је прижељкивала крах тако устројеног концепта и савремена историја им је испунила жељу али не на начин на који је промена прижељкивана. Наравно, транзиција из социјалног у нови капитализам донела је одређене користи али не и очекивано подизање квалитета институцијалног живота. Један од главних, ако не и главни допринос који је донео социјални капитализам по Сенету је организовано време. Суштина је да индивидуе (свесно или несвесно) трагају за осмишљавањем својих живота у оквиру система у којима делују. Изостанак таквог структурисања стварности води у незадовољство, стрес, осећај безначајности, што су изазови са којима се све више суочава нови капитализам. Са друге стране, појединци у новој констелацији односа бирају неке друге стратегије да би опстали као личности у новом поретку.

За Сенета постоје три суштинске вредности које имају потенцијал да постану културно уточиште модерног човека- прича, корисност и занатско умеће.

Питање приче је питање повезивања догађаја у времену који се на тај начин организују у искуство. У новом капитализму све је теже имати свест о повезаној животној причи јер су организације оптерећене кратким роковима и запослени не могу добити постојаност и стабилност какву су имали у социјалном капитализму. На пример, у пирамидално устројеним бирократијама, институцијама здравствене и социјалне заштите у Чикагу и Лондону, аутор је разговарао са запосленима који су радили у

лошим финансијским условима. У тим разговорима он је постављао једноставно питање- зашто ови радници не иду у приватни сектор где су услови много бољи? По Сенету, зато што имају осећај да раде нешто корисно. Такође, у великим организацијама, пирамидално устројеним, људи су могли да пројектују своју причу на сигурности посла, на транспарентности услова потребних да се напредује у хијерархији. Тако су могли да виде себе у одређеним структурама фирме у наредних двадесет, тридесет година.

Касније, међутим, долази до појаве такозваног нестрпљивог капитала као последице пораста моћи деоничара. Прва на удару нових инвеститора је била хијерархија- корпоративни директори губили су моћ јер се појавила „бочна струја“ инвеститора која је деловање организације гледала из угла цене акција а не дивиденди компаније. Тако је чврстина институције постала главни недостатак, знак слабости који се јављао услед недостатка флексибилности коју захтева тржиште. Примера ради, Рокфелеров начин да се осигура тржиште био је елиминација конкуренције, фирма је функционисала по Веберовом моделу да социјални склад унутар организације проистиче из сигурности људи да структура може поднети било какву претњу споља, укратко- да је стабилна. Касније се то мења, мера успеха неке организације постаје сразмерна њеној флексибилности која, опет, доноси нестабилност. Пример који Сенет наводи је из ИБМ-а, где је главни руководилац Луис Герстнер 1993. када је дошао на руководећи положај „наследио најчвршћи гвоздени кавез бирократије, а до 1996. растурио је највећи део тог наслеђа“ (стр. 38). Намера је била јасна- дестабилизација је била нужна како би се задовољио принцип флексибилности.

Са порастом флексибилности компанија и аутоматизацијом смањивао се домен тачно одређених вештина. Те вештине су раније биле подлога за повезивање искуства у причу, али сада се све више појављује потреба да запослени искачу из својих уско стручних поља и прилагођавају се новим захтевима фирми, које се опет, прилагођавају новим условима тржишта. Линеарност старих пирамидалних организација где се процеси производње састоје из јасно утврђених корака, са дефинисаним фазама, замењен је нелинеарношћу нових организација где процеси подлежу могућностима измене. Тако се нека софтверска фирма може бавити израдом неке компјутерске игре а касније вратити на поједностављивање саме израде таквог производа кроз промену и модификовање њених кодова. Затим се опет може отићи у фазу осмишљавања маркентишких могућности и пласмана производа. Запослени су тако принуђени да стално раде различите послове у недефинисаним околностима, они више немају много услова за осмишљавање и дугорочно планирање, у ствари, ускраћује им се могућност изградње сопствене приче. По Сенету, ова несигурност не проистиче из самих потреба тржишта, она је део новог институцијалног модела.

У новим институцијама тешко је уобличити причу јер нема потребне стабилности, често се не зна да ли ће се у блиској будућности радити исти или неки потпуно другачији посао у оквиру исте организације. Такође, запослени, по Сенетовим истраживањима, често осећају да немају никакав утицај на доношење одлука, да су екстерни део ланца одлучивања, што није био случај у старим институцијама где су одлуке директора путовале дуго од карике до карике а запослени их прилагођавали конкретној ситуацији на терену. Из недостатака стабилности и самим тим могућности реално утемељене приче исходило је и питање другог културног уточишта- питање корисности.

Корисност, по Сенету, јесте осећање особе да доприноси нечему што је битно другим људима. Међутим, он тврди да се зао дух бескорисности раширио у политичкој економији. То би се могло надоместити у грађанском друштву, кроз неформалне односе. Кроз истраживања и разговоре са запосленима у британским јавним службама, аутор је дошао до закључка да су многи свесни бирократске крутости у институцијама у којима раде али и поред ниских примања и могућности промене посла они остају тамо где јесу.

Исто тако, кроз разговоре са имигрантима који раде лоше плаћене послове у државним болницама иако би могли да то исто раде у опремљенијим и финансијски моћнијим приватним клиникама. Закључак је био једноставан- у Британији велика већина грађана поштује државне здравствене институције. Дакле, запослени су се одрицали материјелне добити зарад друштвеног статуса, што показује да је субјективан осећај корисности релевантно културно уточиште. Сами радници који осећају такву врсту корисности квалитетније обављају посао и лакше осмишљавају животну причу јер је усклађују кроз друштвену компоненту.

Трећа Сенетова вредност јесте занатско умеће. У ширем смислу занатско умеће је вештина у било ком послу или вештина деловања у неком социјалном оквиру („Социјално занатско умеће могло би се огледати у настојању да се живи у складном браку.“ стр.88). Оно представља „жељу да се нешто уради добро зарад ствари која се ради“. Међутим, такву жељу у новим институцијама је јако тешко остварити. Џорџина Борн са универзитета Кембриџ је проучавала медијску кућу ББЦ деведесетих година прошлог века када је тадашњи извршни директор Џон Бирт дошао на идеју да реформише ову институцију. Ангажовао је групу саветника Макинси са задатком да пројектује десетогодишњи стратешки план ББЦ-а. Саветници су посао учили практично успут јер су били млади и без искуства. Тада су многи запослени који су били стручњаци у својим областима премештени у оделе где су морали да раде другачију врсту посла о коме су знали мало или ништа. Саветници су, наравно, исплаћени, као и у случају поменутог Џефрија Сакса, али штета је већ била начињена.

У савременим фирмама и сам посао почиње да личи на структуру организације- мења се и прилагођава потребама а самим тим, због нестрпљивог капитала који условљава кратке рокове, не може бити савладан правилно. То рађа површност и невољно извршавање задатака радника који нису за њега правилно обучавани.

Занатско умеће захтева и посвећеност као последицу веровања запосленог у сопствену објективну вредност и квалитет посла који обавља. Жеља да се нека ствар уради добро без обзира на материјални добитак је витална вредност занатског умећа. Постоје многобројни примери задовољства и потребе да се ствари „раде на прави начин“ а Сенет наводи начин пословања једне „правно проблематичне фирме“ за израду софтвера. Реч је била о томе да је та фирма захтевала од запослених израду непотпуног софтвера чији би се недостаци исправљали тек по пристизању жалби потрошача. Тако би производ стигао на тржиште раније а на њему би се радило и у току продаје. Програмерима је на тај начин одузета професионална сатисфакција за добро обављен посао и они су се побунили, оснивајући професионални покрет „умеће у коду“.

У савременом капитализму све се више цене потенцијалне способности од конкретно стручних. То је зато што је фирмама битније да запослени буде способан и довољно талентован да се мења у односу на променљиве захтеве посла. Није више толико важно да ли се један посао зна изузетно добро, већ воља и способност брзог прилагођавања. Ово, наравно, на уштрб квалитета јер такав приступ често исходи у површност. Због процене способности појединца да буде флексибилан настала је и потреба посебне врсте тестирања способности у школама - Scholastic Aptitude Tests (SAT). Тестирање је осмишљено и покренуто како би се пројектовала улога талента у модерној каријери. После другог светског рата аутори теста су се концентрисали да утврде сиров квалитет испитаника за уписивање на Харвард. У тестовима су постављани задаци који су захтевали минимум стеченог знања из одређеног предмета, акценат је био на начину размишљања и сналажењу пред конкретним проблемима. Тако је тест из математике конструисан на такав начин да се испољи математичко размишљање а не већ стечено математичко знање. На тесту из језика истраживао се процес размишљања кроз речи а не уз помоћ идеја. Тиме је самом процесу дата вредност док је садржај маргинализован. Намера аутора тестова је била да се вреднује само ментална способност, таленат да се оперише у задатим околностима што је од виталног значаја за функционисање нових организација.

Ова студија нуди детаљан опис начина промене институција кроз разне фазе капитализма и како се индивидуа носи са страховима да ће постати непотребна у новом друштву флексибилних вредности. Исто тако, истражује се потрошачко понашање у сфери економије и политике. Треба напоменути да Сенет описује

институцијалне промене које се дешавају само у најсавременијем сегменту економије која подразумева савремене технологије и глобалне финансије у оквиру фирми са најмање три хиљаде запослених. Наравно, већина људи не ради у таквим фирмама али суштина Сенетове поставке је да културни утицај тог малог сегмента економије није у складу са њеном величином и увелико је превазилази. Како сам каже у предговору: „Без стида изводим закључак о култури као целини на основу малог дела друштва, само зато што су аватари одређене врсте капитализма убедили толико много људи да је пут који они предлажу прави пут у будућност“ (стр. 15.)

Сенетова књига даје дубински поглед у изазове новог капитализма поредећи га са својим предходницима. Обиље примера из личног искуства и искустава других истраживача помогла је да се појасни платформа Нове левице из Порт Хјурона и опишу разлози зашто резултат тих промена није био на нивоу очекиваног. Такође, на једноставан, сажет и занимљив начин Сенет је покушао и успео да прикаже продор новог капитализма на подручје културе и његов утицај. На конструктиван начин, без црно-белих ставова, излажући за и против обе стране, он је на високом нивоу испитао и објаснио парадокс „новог поретка моћи који је стечен кроз никад површнију културу“.